

ГАБРОВО КАТО СЕЛИЩЕ СЪС СПЕЦИАЛЕН СТАТУТ ПО ОХРАНАТА НА ПЛАНИНСКИТЕ ПРОХОДИ XII – XVIII в.

Борис Станимиров

Сп. Родознание/Genealogia бр. 3-4/2010

Историята на Габрово през късното средновековие и първите векове на османското владичество е почти неописана. На фона на подробно изследваните XIX и XX в., данните за ранната история на града са повече от оскъдни. За този период не може да се прочете почти нищо в класическите трудове за Габрово от първата половина на миналия век.[1] Това е разбираемо, доколкото във времето, когато те са писани, не са били познати много от днес известните исторически извори. Версиите и догадките за заселването на Габрово и бита на неговите жители се ограничават до местни предания, легенди и етнографски изследвания.

През втората половина на XX в. археологията, библиографията и научният обмен дават една по-добра основа за интердисциплинарен подход в изследването на проблема. Появяват се и първите научни интерпретации на събраните данни за този период от историята [2]

Сериозно задълбочаване на хипотезите за ранната история на Габрово срещаме в публикациите от 90-те години на XX в. и началото на нашия век.[3] Новаторските хипотези в статиите, интерпретацията на археологическите данни за крепостите в габровския край, както и откритите османски регистри от началото на XVI и края на XVII в. [4] вече дават възможност да формираме една достатъчно пълна картина за Габрово в периода XII – XVIII в. и дори да преразгледаме някои от доскорошните исторически парадигми.

Габрово възниква като селище не по-късно от XII в. През целия период до XVIII в. местното население изпълнява специфична военна функция по охрана на околните планинските проходи, основният от които е Шипка. Заради тази дейност жителите на Габрово се ползват със специален статут, който се изразява в данъчни облекчения, наследствени поземлени участъци, право да носят оръжие, собствено местно самоуправление. Привилегиите на габровци се запазват почти без промени и те изпълняват своите задължения без прекъсване при три различни държавни формирования: Византия, Втората българска държава и Османската империя. Нерядко силата на планинците се обръща срещу официалната власт.

Данни за използването на местното българско население за охрана на прохода има още от Византия. Пазителите на планинските крепости взимат участие във феодалните бунтове през XI-XII в., а след възстановяването на българската държавност от благородниците Асен и Петър военизираните планински отряди пазят южния тил на столицата Търново. И във Византия и в България на Асеневци, пазителите на проходи имат специален статут в рамките на феодалната система и ползват наследствена земя и данъчни облекчения. В периода на Османското завоевание, нашествениците са изправени пред заплахата да бъдат в постоянен конфликт с военизираното местно население, което се чувства у дома си в Балкана и би могло да осъществява ефективна и трудна за овладяване съпротива от типа на съвременната партизанска война. Завоевателите решават да гарантират спокойствието си, като запазят функциите на пазителите на проходите и потвърдят техните данъчни привилегии. По този начин габровци и в османско време запазват статуса, които са имали във Византия и Търновското царство. Този специален статут напълно или частично се запазва чак до Танзимата[5] от 1839г.

Византия

През XI и XII в. Византийската империя е подложена на постоянни нападения от печенегите, узи и кумани. За да бъдат ограничени щетите от тези нападения започва масирано крепостно строителство в северната гранична тема[6] Паристрион. В района на Габрово са локализирани 8 крепости: Градът (Трънето), Витата стена (Здравковец), Градище (над Габрово), Кулата (м. Сарая), Междине, Пречиста (с.Градница), Градът (с. Крамолин), платото Стражата. По археологически данни крепостите са водили активен живот в периода XII – XIV в., т.е. можем да твърдим, че са построени по византийско време като защитни съоръжения, които да ограничат номадските набези до Стара планина.

През 1074г. избухва бунт в Дръстърската крепост, начело с военачалника Нестор, по народност българин. Бунтът бързо се разраства до Стара планина. По този повод Михаил Атолиат пише до патриарх Никита II, че за прекратяване на бунта се е наложило да се изпратят византийски гарнизони в крепостите по Хемус. Според Атолиат, бунтовниците са от местното, „разноезично“ население. В последствие Нестор се присъединява към печенегите. Атолиат пише: "Причината новият катепан на Дръстър Нестор да се присъедини към печенежкия вожд Татуш е, че къщата и имотът му били конфискувани от Логотета Никифор, който наказал по този начин акрита" Този

източник свидетелства за специални категории военно българско население на византийска служба в темата Паристрион, които ползват статут на акрити[7], привилегии и наследствена земя. От Михаил Атолиат научаваме също, че старопланинските крепости се охраняват от местни хора, като в изключителни случаи се изпращат военни части на централната власт.

Практиката на Византия да използва местни български отряди в крепостите по Стара планина потвърждава и Никита Хониат през 1185г. : „Варварите от планината Хемус се одързостявали от крепостите, които били твърде многобройни и стърчели над отвесни скали. „

Типични форми на военно феодално владение във Византия са стратиотският[8] институт и пронията[9]. Планинските крепости около проходите са много по-малки в сравнение с равнинните укрепени градове и едва ли военното население по Стара планина е имало високия статут на акрити, стратиоти и прониари. За военните от планинските укрепления вероятно е имало статут, стоящ по-ниско във византийската феодална йерархия. Според повечето изследователи този статут е в категориите цакони и трапезити [10] - охранители, разузнавачи и водачи през проходите, които се ползват от собствени поземлени участъци и данъчни облекчения.

Втора българска държава

От анализа на археологическите данни за крепостите около Габрово и разкритите останки в градския център се налага хипотезата, че вероятно градът е възникнал през XII в., основно на базата на крепостното селище в местността Градище. Заселването е започнало около м. Петрова нива и се е развило през извора Топлика към днешния център на града. Откритият наскоро в самия градски център некропол, датиран от XIII в.[11] подкрепя тази теза.

Разкопките във В. Търново през 2007г. потвърдиха хипотезата, че Асеновци са живели на хълма Трапезица. Предполага се, че името идва от трапезити – каквито вероятно са и самите Асеновци. Формален повод за въставането на братята е отказът на император Исак II Ангел да им даде едно село за прония[12]. Съвсем логично е да предположим, че по време на въстанието на Асен и Петър 1185-1187, българските трапезити от Габрово стават ядрото, което възпира византийската армия да нахлуе на Север от Стара планина. Докато във Византия старопланинските крепости са във вътрешността и имат функцията на тилова отбрана, то за възстановената България те са гранични укрепления и стратегическата им важност нараства. Археологическите данни показват, че през XIII - XIV в. крепостните стени се дострояват и около тях възникват селища. Косвено етнографско доказателство за селищното развитие на крепостите е местният обичай „кокаланска черква“ , запазен до 30-те г. на XIX в.: в определен ден от календара се изпълнява църковен ритуал на мястото на бившата крепост - белег, че там е имало

гrobiще с църква, споменът за което е останал в народната памет.

За статута на местното население при Асеновата династия има един известен източник – популярния Батошевски надпис на Цар Михаил Асен II (1250), с който на Батошевския манастир се даряват селата Батошево (близо до крепостта Градът), Витен (до м. Витата стена) и Рибаре. Селата стават феодално владение, но тъй като принципалът е духовна институция, най-вероятно тази зависимост е формална и планинските крепости запазват военния си статут под централно командване от близката столица. Османско нашествие XIV – XVI в.

Всички документални, археологически и етнографски данни недвусмислено потвърждават, че Османските нашественици запазват специалния статут на габровското население, данъчните му привилегии и военната му функция по охраната на планинските проходи. Тази категория население в османската империя се нарича дервентджиите[13].

Археологията доказва, че габровските планински крепости са разрушени и прекратяват дейността си през XIV в., във времето на завоюването на Търновска България от османците – сигурно доказателство, че габровци са оказали упорита съпротива на нашественика. След падането на Търново, завоевателите са изправени пред задачата да гарантират сигурността на проходите. В труднодостъпните и непознати за османците планински проходи местните българи биха могли да водят дълга и успешна съпротива. Затова завоевателите предпочитат да ги привлекат за съюзник, като потвърдят функциите и специалния им статут и гарантират данъчните им привилегии. По този начин османците осигуряват своя тил и свободния достъп през прохода за войските, продължаващи своя марш към Европа на Север, без да се налага да заделят военна сила за поддържане на реда в опасните планински клисури. Въпреки това, има достатъчно извори, които свидетелстват, че дервентджиите неведнъж обръщат оръжията си срещу официалната османска власт и участват във всички бунтове, въстания и междуособици през следващите няколко века.

В османската империя задачата на дервентджиите се свежда най-вече до охрана на прохода срещу разбойници и съдействие на преминаващи военни части и търговски кервани. Разрушените при завоеването каменни укрепления вече не са необходими и са заменени от беклемета[14] и дървени стражеви кули[15]. Отпада и необходимостта от поддържане на постоянни крепостни гарнизони. Охраната е отговорност на дервентджииските родове, които изпълняват своите задължения на смени от по няколко месеца, като през останалото време обитават постоянните си домове, съсредоточени вече в подножието на планината по долините на реките, където условията за живот са далеч по-подходящи в сравнение с високопланинските колиби. Габрово започва да се разраства и да се превръща в основно селище, което събира

населението на бившите планински крепости. Привилегированият статут на Габрово от самото начало на Османското нашествие го прави притегателен център за преселници и води до значителен демографски прираст. Освен първоначалната местна миграция от крепостите, етнографските данни сочат две големи преселнически вълни към Габрово: Първата е от Изток – Североизток и се състои от бежанци от Търново. Доказателство за нея е наличието на т.нар. сокай като елемент от габровската носия. Сокаят е част от търновското боярско женско облекло. Втората преселническа вълна към Габрово е значително по-късна, от южна посока и се състои от жители на казанлъшкия край, бягащи от кърджалийските размирици в края на XVIII в.

Няма известни данни за точния акт с който населението около проходите получава своя официален дервентджийски статут. В османската система специален статут имат не само пазителите на проходи, а още няколко категории християнско население, което под общото название воинуци (войнигани) изпълнява различни функции в действащата османска войска или в тиловите части.

Според османския историк и писател от XVI в. Ходжа Сеад-Единна, създаването на „войник-аскера" или на „войник тайфаси" води началото си от 1374г. (777 по егира). След продължителния и кръвопролитен бой при Ямбол, главнокомандващият на румелийския поход Тимур-таш паша бил възхитен от войнските качества и бойния дух на българите. Военачалникът предложил на султан Мурад I този забележителен потенциал да се използва, като се създаде специален отряд под името „войник-аскер" или „тайфа войниган", като спомагателна част към тежката османска конница – спахиите. Султанът издал ферман за създаването на войниганските части, като възложил изпълнението на самия Тимур – таш[16]. Последният съставил правилник, който регламентира автономността, специалните права и привилегиите във военно и мирно време, с които се ползват войниганите. Известни са 26 категории войнигани, които функционално могат да се разделят на две големи групи – чисто военни – конница, пехота, охрана на пътища и проходи и др.; и стопанско- тилови - отглеждане на коне и ловни соколи, строителство на пътища и окопи, снабдители със сено, сол и въглища[17].

Войнушката служба се предава в рамките на рода и най-често е наследствена. При липса на синове мястото може да се наследи от племенник или зет. Войнуците притежават необлагаем поземлен участък - „бащина", който се ползва пожизнено и се предава по наследство заедно със службата[18]. Документи от времето на султан Мехмед II (1451-1482) причисляват войнуците към съсловието на военните. От тях става ясно, че някои категории воинуци са включени не само в тила, а и в действащата армия: джебелу[19], акънджии[20], бронирани конници, граничари и др.

В първите десетилетия от османското владичество части от военизираното християнско

население са интегрирани в османската военна йерархия. За последното имаме данни и в габровския край – във войнушките регистри се срещат войнук примикюр Братин, син на Байо от с. Градище... примикюр Добро, син на Грозо от с. Крушево и др. Видно от тези списъци, в началото на османското владичество преките войнушки началници - българи носели своите византийски чинове, характерни и за българската военна система, което е още един аргумент в полза на тезата за пряка приемственост между трапезитите - пазачи на проходи в България и дервентджиите в Османската империя. В списъците на дребните военни феодални – спахиите[21] от тази епоха също се срещат редица християнски имена. За приемственост говорят и местните легенди. Едно от преданията за заселването на Габрово[22] разказва, че по време на Второто българско царство в м. Разпопите имало село, феодално владение на свещенически род, в който по наследство се предавали както феодалната длъжност, така и духовния сан. Свещеникът се разпопил и оттам селото станало известно като Разпопите. Според легендата, след завоеванието османците утвърдили правата на феодалния род такива, каквито ги заварили, като направили селото войнушко. Представители на този род постепенно се преселили в днешно Габрово, което било по-удобен изходен пункт за охраната на прохода. Колко истина има в тази легенда не можем да знаем, но привилегиите на Габрово са изследвани и описани, както по османски документи, така и по събрани спомени и предания от стари габровци[23]. До гръцкото въстание „Заверата“ от 1821г. Габровци имали право свободно да носят оръжие – те ходели с пушки, ятагани и ножове като турците. Нещо повече – в града имало цяла тюфекчийска чаршия, където се произвеждало и продавало голямо количество огнестрелно оръжие. От ведомостите за заплати в габровския конак се вижда, че почти всички сеймени са българи – нещо много рядко по нашите зами. Имаме основание да вярваме, че Габровските дервентджи и охранявали целия проход, включително южните склонове – нама данни за дервентджииски селища от южната страна. Охраната се извършвала от постове нубеч – съставени от 6-12 души, които пребивавали в беклемета и дървени стражеви кули. Сигнализацията между отделните караули се извършвала с тъпани.

Първият известен документ, в който конкретно е споменато името Габрово е списък на ленните владения в Никополския санджак от 1479г. Там Габрово фигурира като тимар[24] на спахията Юнус, който има задължението да охранява прохода, като поддържа караули на 4 крепости и дружина, която циркулира между тях. Населението се състои от 94 домакинства.

Следващият известен исторически извор е поименен регистър на дервентджиите от Габрово от 1515г. Този документ е изключително важен, защото еднозначно споменава задълженията на габровското население да охранява прохода, като подробно изрежда данъчните привилегии, които жителите ползват. Специално внимание заслужава следния пасаж: „...по тази причина преди са им били опростени и са били освободени от данъците авариз-и дивание и текелиф-и султание. Така казват и имат в ръце свещенна

заповед..." В следващи документи често ще срещаме този мотив: отпреди, от стари времена..., който показва, че специалният статут на Габрово е в сила от самото начало на османското нашествие. От документа виждаме също, че Габрово вече е център на по-голяма феодална единица – хас[25], собственост на висшия османски аристократ и сановник Пири Мехмед паша[26]

В поименния данъчен регистър от 1515г[27]. със специален статут и данъчни облекчения се ползва цялото население на Габрово. Изглежда привилегиите привличат много преселници, защото в следващия подобен списък, от 1544г[28] вече изрично е споменато, че специалният статут остава в сила само за 120 семейства, които на смени пазят 4-те караула (по 30 домакинства на пост), а останалото население се облага с данъци по общия за империята ред.

Участие на Габровските дервентджии в първите прояви на антиосманска съпротива

Има достатъчно данни, че дервентджиите са се включили активно в антиосманския бунт, известен като Първо търновско въстание. За рода на ръководителя на въстанието – Тодор Балина има данни, че се ползвал с болярски статут и владеел гр. Никопол дори след падането на града под османска власт – един от често споменаваните аргументи в полза на тезата, че българската аристокрация не изчезва отведнъж, а асимилацията на елита е процес, протекъл в рамките на десетилетия или дори векове.

На 13 май 1595 при трансилванския княз в гр. Алба Юлия пристигнал пратеник, който заявил, че „българите щом видят помощта на княза, единодушно ще въстанат и ще бъдат завардени проходите на Хемус на 7 места" Така влашката армия щяла да бъде предпазена от османските подкрепления от Цариград.

Павел Джорджич в спомените си за Тодор Балина и подготовката на въстанието от 1598г. пише: " ...Това той стори в продължение на 21 дни, като в това време не остави християнско село непосетено без да закълне поповете и по-първите и богати хора, особено ония християнски села, които са в подножието на Стара планина, заселени от хора храбри, мнозина от които имат пушки. Всички тия предложили да завземат проходите на тая планина, за да не може да избяга нито един турчин. „

В записка от 8 октомври 1598 се казва, че при набезите си южно от Дунав влашкият владетел Михаил Храбри „поставил 12 хиляди раеци, въстанали в Стара планина, за да пазят проходите, та никакво писмо, пратеник или войска не може да премине насам или обратно".

Едва ли може да има съмнение, че сред въоръжените българи, за които се говори в цитираните източници са и габровските дервентджии.

Габровските дервентджии в периода XVII – XIX в.

Документите, пътеписите и другите данни за този период на вече уседналата империя са значително повече и позволяват да направим по-категорични изводи за статута и бита на специалните категории християнско население. Запазени са много фермани, които споменават, потвърждават или регулират този статут[29].

Кореспонденция между данъчни чиновници от 1833г. цитира закон от 1654г.: "...според старото положение дервентджии са 320 души, а останалите се облагат с данък".

Очевидно статутът на дервентджиите се запазва под някаква форма чак до XIX в., макар и по-скоро формално, като данъчно третиране.

Ценни сведения от средата на XVII в. ни дава знаменитият османски пътешественик Евлия Челеби, който през 1663г. минава през Габрово на път за Видин. По това време селището е хас на великия везир Кьопрюлю-заде Фазил Ахмет паша, като властта на везира е представлявана от агата на хаса. На слизане от билото на планината отряда на Евлия Челеби е нападнат от голяма група мъже, въоръжени с пушки и бойни брадви. Завързва се ожесточено сражение, при което част от нападателите са заловени.

Пленени са носените от тях тъпани и знамена с кръстове. На слизане към Габрово пътешествениците са пресрещнати от конници, които се застъпват за заловените нападатели. В Габрово отряда е нападнат от „агата на хаса и неверниците от селото - многобройната му като насекоми свита". От плачовете, които се чуват по улиците Челеби разбира, че нападателите са били габровци. На следващия ден отрядът на пътешественика е въвличен в нова битка с агата и дружината му, заради пленените знамена с кръстове, тъпаните и набучените на копия глави на убитите нападатели.

Пътешествениците успяват да избягат и са посрещнати като герои на вратата в турското село Русдере. Този пътепис на Евлия Челеби е свидетелство за съюз между габровското население и местния ага, в противоречие с интересите на централната власт. За съществуването на такъв стратегически съюз между местни феодали и специалното военно българско население се говори и в един ферман на султан Мустафа I от 1614 относно плащане на данъка джезие от раята – войнигани: „В императорския ми диван са получени сведения, че някои от нотабилите мюсюлмани по тия места били нарочно укривали раята, прашали я на работа „ангария" по техните чифлици, с цел да се забавя изплащането на данъците, с които е обложена само раята." Евлия Челеби свидетелства, че пазачите на проходи се проявяват като разбойници и бунтовници – нещо, което видяхме и при Първото търновско въстание. Понякога това става с покровителството на местния ага – явление, което ще видим и по-късно през т.нар. „кърджалийско време". В края на XVIII в. въоръжените габровци влезли в съюз с Осман Пазвантоглу. През 1798г. под ръководството на войводата Стойно те успешно

отбранявали прохода срещу огромната армия на султановия пратеник Капудан Хюсеин паша. Градът бил превзет с измама и подложен на разрушение и плячка, за което разказват приписки по стари църковни книги.

Заедно с дервентджийския статут, Габрово получава и привилегията да бъде етнически чисто българско селище – чак до Освобождението в града нямат право да се заселват турци, освен няколко временно пребиваващи служители на администрацията, живеещи в конака. Дори туркиня не може да ражда в границите на града – известно е че през 1868 г. габровските жени се оплакват чак в Търново и принуждават новия габровски управител Халил Ефенди да закара жена си Фатме да роди в Севлиево[30].

През целия период на османското владичество, по традиция, а и заради охранителните си функции габровци притежават, носят и използват оръжие. След гръцката завера от 1821г. и местните въстания на Дядо Никола Филипovski и Никола Стефанов от средата на века, османската власт забранява производството на огнестрелно оръжие с търговска цел, но всеки габровец свободно и открито притежава пушка. В публикувани спомени от детството габровецът Станимир Станимиров разказва как при слънчевото затъмнение през 1868г. от всяка къща са гърмяли с пушки, а дядо му накарал ратая да даде два изстрела с шишането[31]. Ако се върнем към спомените на Евлия Челеби, в средата на XVII в. габровци имат военна организация с християнска символика - знамена с кръстове, въоръжени са с пушки, сред тях има и конници. Всички тези свидетелства говорят за сериозна автономия на дервентджийското селище, което функционира като български анклав.

Привилегиите, военната организация и етническата чистота дават самочувствие на габровци. Австриецът Киндсперг, минал през Габрово в 1673г. пише : „Те [габровци] се хвалеха, че са истински българи, давайки да се разбере, че са храбри хора и че не бива да бъдат считани за лоши" Това е единственият източник в пътеписната литература от епохата, в който представители на българското население изразяват открито и със самочувствие своята народност[32].

В спорното за някои историци Второ търновско въстание от 1686г също има данни за участие на габровци. Твърди се, че след загубата на Търново въстаниците начело с Ростислав Стратемирович избягали в габровския балкан, където към тях се присъединили много местни хора. След потушаване на въстанието населението е подложено на репресии и част от селата в габровско се обезлюдяват – тази версия се потвърждава от запазените писма на местни османски служители до централната власт, които съобщават, че не могат да съберат данъците, защото селата са

изоставени.

Поименните списъци на обложените с данък джезие[33] през последното десетилетие на XVII в.34 показват, че от общо 568 жители на Габрово 50 спадат към категорията богато население, което показва значително благосъстояние на селището. Очевидно през втората половина на XVII в. много габровци започват да се занимават със занаяти и търговия и необезпокоявани от държавен тормоз и чиновнически произвол натрупват състояние. В същия списък 7 лица фигурират вместо с фамилно име с османски военен чин – секбан, мирахор, чирахор – доказателство, че военните функции на дервентджиите все още не са напълно затихнали.

През 1704г. местните първенци поискват да ремонтират храма Св Петка. В писмото си те споменават, че църквата е принадлежала на габровци „от завоюването до ден днешен" Този документ подкрепя твърдението, че Габрово е съществувало на сегашното си място поне от времето на Търновското царство. Св. Петка е небесна покровителка на града - според легендата, при пренасянето на мощите на светицата от гр. Епиват в Търново през 1238г. процесията е пренощувала в Габрово, където е съграден храм.

Началото на XVIII в. бележи упадък на войнушкия институт. Ферман от 1715г. постановява, войнуците да плащат всички данъци както останалата рая. В следствие на загубата на привилегиите и двойния товар (освен войнушки задължения се плащат и данъци) много войнуци бягат и стават размирници – този период се характеризира с висока активност на хайдушки чети. Към 1716г. в търновската кааза има всичко 522 войнуци. Нов ферман от 1717 възстановява отнетите войнушки привилегии.

През 1731г. габровските първенци поп Рачо и Колчо в прошение до търновския войвода пожелават сами да разпределят и събират джезието. Това писмо е показателно – вече са се появили заможни местни хора, които се ориентират към прекупуване на данъци и лихварство.

Във ферман от 1757г. султан Мустафа III коментира намалените приходи в хазната, поради облекченията, които ползват многобройните вакъфски селища. Нареща се вакъфите да плащат данъци по общия ред. „Данъчни облекчения ще ползват само охранниците на проходи и ония, ангажирани със строителство на пътища, мостове и ханове"[35]. От всички привилегирани типове население в империята, дервентджиите

запазват статуса си до най-късно.

Османските документи представляват богат източник на информация, както за по-обща краеведски изследвания, така и за проучване на конкретни родове. Особено полезни в това отношение са данъчните регистри, които през XVI – XVII в. са поименни – изреждат с лично и башино име или прякор, семейно положение и външно белези цялото мъжко население, подлежащо на облагане с данък джезие. Ако се направи анализ на имената, както и съпоставка между последователни списъци и се игнорират масово срещаните или многократно повтарящи се имена, може с голяма степен на вероятност да се идентифицират ранните представители на известни родове. Данъчните регистри от 1515 и 1544г. позволяват да съпоставим пълния списък на населението на Габрово в интервал от три десетилетия. По неколкократното споменаване на името Станимир, веднъж като неженен младеж през 1515г. а във втория списък 29 години по-късно като глава на семейство със свои неженени синове се възстанови ранното родословие на рода Станимирови. Тъй като фамилията е единствена с това име в града, вероятността Станимирови от началото на XVI в. да са предци на днешните Станимирови, чиято потвърдена от документи родова памет започва от началото на XVIII в. е много голяма. Чрез подобен анализ на уникалните и редки имена в данъчния регистър от последното десетилетие на XVII в. могат да се открият ранните представители на габровските възрожденски фамилии Мустакови и Шерилови.

Дервентджийският караул, който е охранявал прохода се е състоял от няколко габровски рода, които носят солидарна отговорност за службата. Тази взаимна зависимост, както и високото самочувствие на въоръжените мъже създава особен тип кланово общество, в което роднинските и съсловни връзки имат голямо значение. Любопитно е, че тази своеобразна кланова структура не води до самоизолиранена габровското общество, а тъкмо напротив, помага на габровци да използват цялата мощ на общността и заедно да печелят влияние далеч извън границите на империята. В края на XVIII в. с развитието на търговията възникват четири много влиятелни габровски търговски колонии – в Трансилванския град Брашов, в Букурещ – около хана Габровени, в Одеса - около знаменитите фамилии Априлови и Палаузови, както и в столицата Цариград. Във всички тези центрове заможни габровци бързо заемат водещи позиции в местния елит, а покрай тях се издига търговията и образованието на десетки техни роднини, съседи и съграждани.

Едно от обясненията на тази габровска сплотеност и взаимопомощ ни дава генеалогията. Всички коренни фамилии са сродени помежду си и познават отлично родствата. Бегъл поглед върху родословията може да навърже в един голям родов комплекс Априлов и Палаузов с войводата Цанко Дюстабанов, първия български министър-председател Тодор Бурмов, архиепископ Йосиф Соколски, настоятеля на железния храм в Цариград Никола Сапунов, влиятелния чорбаджия Илия Видинли както и почти всеки известен габровец от епохата. Онези пък, чиито предци са преселени в града през последните два века, най-често са дошли от околните планински махали и

колиби, които носят родовите им имена от незапомнени времена и историята им се губи в легендите за проходите. Габровското общество е традиционно, вярващо и патриархално, модните увлечения навлизат бавно. В същото време габровци пътуват по целия свят и преследват прогреса и знанието със свиреп хъс, който кулминира в чудото на „Българския Манчестер“ от втората половина на XIX в., когато градът с бързи темпове се превръща в индустриален център на Балканите. Тази уникална душевна сплав на консерватизъм, дързост, трудолюбие и смелост няма как да не е резултат от вековните родови традиции на пазителите на проходите, закалили поколенията в самочувствие и общностен дух и предопределили водещата роля на Габрово в духовния, културен и стопански подем на българската нация.

Бележки:

- 1 П. Цончев. Из културното и обществено минало на Габрово, С., 1934; Из стопанската история на Габрово, С, 1929; Братя Гъбенски. История на града Габрово и габровските въстания. Гб., 1903; Ал. Мартинов. Габрово през Възраждането, С., 1940.
- 2 История на Габрово (Стр.Димитров и колектив) С., 1980 ; Борби за освобождение и подем в Габровския край 1393-1878г.(Ц. Петров и колектив) Гб, 1996
- 3 Вж. специално в сб. Традиционни обществени структури и исторически личности в габровско XII-XIX в.Гб., 1997, статиите: Социопрофесионална структура на населението в Габровско XII – XVIII в. (Л.Цепов) и Развитие на селищната система в Габровско (XII – XIX) в. (Д Търновски)
- 4 Изследвани и преведени от ст.н.с. Румен Ковачев вж.Сб. Габрово 130 г. град, копия на документите и превода се намират в ИМ – Габрово.
- 5 Танзимат – период на реформи и модернизация на Османската империя между 1839 и 1876г. Първи акт на Танзимата е Гюлханския хатишериф , провъзгласил равенство между всички поданици на империята
- 6 Тема – административна област във Византийската империя
- 7 Акрити – особено съсловие военизирано свободно население в граничните области на Византия
- 8 Стратиоти – военно население във Византия, ползващо наследствена земя и данъчни облекчения срещу задължението си да охранява границите
- 9 Прония – форма на поземлено владение във Византия, възникнала през XIв. Като пожизнено владение давано за военни заслуги. Прониарът-феодал има право да събира данъците от населението на пронията, като се задължава да набира войници за военните походи. През XIII в. пронията започва да се предава по наследство.
- 10 Петър Мутафчиев намира следи от цаконството в по-късния османски статут на дервентджиите. Иван Дуйчев прави аналогия на Трапезитите и дервентджиите. Л.Цепов споменава и дервентджиите като приемник и на двете византийски групи военизирано население.
- 11 Д. Търновски. Развитие на селищната система в Габровско (XII – XIX) в.
- 12 Г.Острогорский. История на византийската държава. С., 1998
- 13 Дервентджии - от персийскотата дума дервент или дербент , която означава проход. На български често се използва и формата дервентджии.
- 14 Беклеме – караулно помещение на охраната на планински проход
- 15 Археологията е подкрепена и от топонимия - има м. „Кулите“
- 16 Д. Ихчиев. Исторически принос за „войниганите“ при турската войска от 1374год.

- дори до 1839 год. след р.хр. до Танзимата. Период. спис. БКД.С.,1905
- 17 Е. Грозданова. Българската народност през XVII в. Демографско изследване
- 18 Л. Милетич. Поземлената собственост и войнишките бащини в турско време. Период. спис. на БКД.С.,1905
- 19 Джебелу – обслужващи подразделения на спахийската конница
- 20 Акънджии – първоначално възникнали като доброволни конни отряди, плячкосващи селища по пътя на османската войска, впоследствие са организирани като редовни части от османската лека конница
- 21 Спахийте са конници в османската войска, които за службата си получават феодален участък – лен, който владеят срещу задължението да участват във военни походи и да осигуряват въоръжени войници за войската. Като статут наподобяват европейските рицари.
- 22 Н. Стойков. Девето предание за заселването на Габрово. Известия на библиотека Априлов – Палаузов, бр. 7, 29 /1933 (Габрово)
- 23 Н. Стойков. Произход на привилегиите, които е имало Габрово при тюрското владичество. Известия на библиотека Априлов – Палаузов, бр. 28 /1933 (Габрово)
- 24 Тимар – ленно владение с годишен приход до 20 хил. акчета. Най-често тимариотите са спахии, които срещу отчислението от събраните данъци имат военни задължения към централната власт.
- 25 Хас –ленно владение в Османската империя, по-голямо от тимар. Годишният приход от хаса е над 100 хил. акчета.
- 26 Велик везир от 1518г.
- 27 РИМ – Габрово, ИН СПФ-197-В, превод Румен Ковачев
- 28 РИМ – Габрово, ИН СПФ- 198-В превод Румен Ковачев
- 29 Ферманите, части от които ще цитираме са подробно изследвани в споменатите статии на Д. Ихчиев и Л. Милетич.
- 30 А.Ангелов. Габровският възрожденски чорбаджия Илия Цонев Видинлиев. Сборник . Габрово 2010
- 31 Ст. Станимиров. Спомени от детството. Известия на библиотека Априлов – Палаузов 1939
- 32 Мих. Йонов. Чужди пътешественици за народностното съзнание у българите през XV-XVIII в. Векове – бр.5 / 1972
- 33 Джебие – данък, с който се е облагало немюсулманското население в Османската империя.
- 34 РИМ- Габрово, ИН СПФ-45-В; НБКМ Ор.ВД 97/12, превод Румен Ковачев
- 35 Е. Радушев. Аграрните институции в Османската империя през XVII-XVIII в. С., 1995
-

Summary:

Gabrovo as a settlement with special statute - guarding the mountain passes XII-XVIII cc
Boris Stanimirov

3-4/2010 Genealogia Magazine - issue of Bulgarian Genealogy Federation - member of CIGH
Gabrovo arose as a settlement not later than XII c. Since then, until XVIII c its population fulfilled specific military function to guard and secure the neighboring mountain passes, mainly

"Shipka". As a reward for their service, the population of Gabrovo was granted with special status, consisting of tax concessions, inheritable land, the right to wear arms and local self-government. The privileges of the inhabitants of Gabrovo practically remained unchanged and the clan-organized mountain pass guardians performed their duty under three different consecutive state structures – the Byzantine Empire, the Second Bulgarian Empire and the Ottoman Empire.